

«Саховат ва кўмак» - инсонпарварлик намунаси

Халқимиз табиатан саховатпеша, бағрикенг, хожатбарор халқ. Буни маҳалла шароитида кўни-кўшнилар мисолида кўриш мумкин. Азал-азалдан ўзбек халқи оилавий байрамлари ва тадбирларини кўни-кўшни, қавми-қариндошлари иштироки билан ўтказиб келган. Уларнинг касаллигида ва яхши-ёмон кунларида йўқлаб турган. Уйларида тансиқ таом пишган кун илбати ундан олиб маҳалладаги кекса отахон-онахонларнинг ҳолидан хабар олишган. Хоразм географик жойлашувига кўра иккита катта қумлик – Қизилқум ва Қорақум чўллари оралиғида яшил орол сингари жойлашган бўлиб, бу қадимий ва анъанавий урф-одат, маросимларнинг бугунгача яшаб келишига ёрдам берган. Шундай маросимлардан бири кўмакнинг бир кўриниши мисолида сақланиб қолган бўлиб, бу ер аҳолиси тўйдан олдин “Тенгош” (Кенгаш) маросимини ўтказган. Тўй қилишга тараддуд қилинаётган хонадонга унинг яқинлари ташриф буюриб, дамланган паловдан еб, сўнгра хонадон эгасидан “Тўйга мен нима ёрдам қилай, буюринг” дейишган. Тўй харажатлари бир катхудо (катта ёшли оқсоқол) томонидан қариндошларга тақсимланиб бўлгандан сўнг, кексалар фотиҳага қўл очиб, хонадон эгаларига бошлаган тўйлари ҳайрли ва келин бўлмиш қутлуғ қадам бўлишини тилаб дуо қилишган. Маҳаллаларда ҳар баҳорда қаҳратон қишдан эсон-омон чиққанликлари шарафига ҳар бир хонадондан йиғилган масалликдан катта майдонда қозонлар қўйилиб, палов дамланган ёки қорма (шавланинг анъанавий шакли), бўрсақ (бўғирсоқ) пиширилган, кўчқор, хўроз уриштирма ўтказилган, бу маросим “Дарвишона” деб аталган. Бунинг аҳамиятли жиҳати Дарвишона маросимига масаллик йиғилганида камбағал, бечораҳол, бева, етим-есири бор бўлган оиладан олишмаган, аксинча улар ҳаммадан олдин байрамга таклиф қилиниб, ўзига тўқ аҳоли томонидан олиб келинган масалликлардан уйларига ҳам етказиб берилган. Ундан ташқари, байрамда иштирок этолмаётган аздор хонадонларга ҳам шундай саховат қилинган, маросим таоми биринчи навбатда шу хонадонларга жўнатиш учун сузилган.

Шу сабабли Хоразмда “Кўли очикни йўли очик”, “Садақа радди бало” каби мақоллар кенг тарқалиб, асосан саховатпеша инсонлар ҳақида айтилган. Ундан ташқари, ҳар бир хонадонда каттароқ иш учун ният қилганда, машина сотиб олганда, уй қуришганда, касал бўлиб қолса тузалиш учун “жонга жонлик” айтилган ва соғайиб кетганда ёхуд орзулари амалга ошганда шукрона тарзида кўчқор сўйиб “хомталаш” (хомлигича бўлақларга бўлиб тарқатиш) қилишган, бунда ҳам кўпроқ кўни-кўшни ёки кўмакка муҳтож хонадонларга тарқатишган. Раҳматлик отам Қўшназар Нуруллаевнинг айтишларича, кимдир эҳсон қилгиси келса, ҳеч кимга айтиб ўтирмасдан, бошқа худудлардан фарқли

равишда маҳалла қабристонда жойлашган мачит мулласига ёки элат катхудосига ташлаб кетган, у эса ғариб, етим боқиб ўтирган хонадонларга ёки болалар уйига олиб бориб берган. Бу анъана йил бўйи давом қилганлиги учун ҳамда зиёратгоҳларда ҳар жума ёки ҳафтанинг чоршанба куни қорма пишиб тайёр бўлиб турган, мусофирлар, намозхонлар шу ерда супаларда ўтириб овқатланган. Аслида бу ҳам саховатпешаликнинг бир кўринишидир. Ҳозирда қабристонларда таом тайёрлаш ва байрамлар ўтказиш таъқиқланган. Рамазон ойи эса ўзи аслида саховат ва кўмак ойдир. Бу ойда сахарлик ва ифторликда садақа қилиш учун ҳар бир хонадон ўз навбати келишини кутиб турган, баъзида маҳаллада бир кунда бир нечта хонадон маҳалла кексаларини меҳмон қилиш учун навбат кутиб туришга мажбур бўлган, бир-бирларига тансиқ таомлар жўнатиб, дуо олишган, касалларга шифо сўрашган. Олдинлари маҳаллаларда бир кўчада жойлашган хонадонларда битта тандир бўлиб, аёллар нон ёпганда бирин-кетин нон ёпиб, доимо бир-бирига кўмак бериб, тўй ва шунга ўхшаш жамоавий тадбирларда ҳам биргалашиб меҳнат қилганлар. Бу эса жамоавий ҳамфикрлик ва дўстликни таъминлаган, доно халқимиз ибораси билан айтганда меҳр кўзда эканлигини ифодалаган. Бу каби маросимлар Ўзбекистоннинг ҳар бир гўшасида мавжуд, фақат улар бошқа ном билан аталган, холос. Бу эса ўзбек халқининг мард, саховатпеша ва қўли очик халқ эканлигининг бир исботидир.

Нуруллаева Шоира Қўшназаровна УрДУ Тарих кафедраси доценти